

תערובת אבריו מותרת בהקרבה לכתחילה, על פי דרשה מיוחדת, ונאסרה רק מדרבנן (כך מבארת הגמ' ביומא, וכן דעת רוב הראשונים; ובמפרש וברי"ד משמע שחולקים בדבר, ולדעתם אין היתר מדאורייתא לתערובת שקולה, אלא רק ברוב היתר). ב. חידוש כללי בהלכות ביטול איסורים, שכאשר יש רוב היתר וגזרו חכמים על דברים מסוימים שאינם בטלים, מפני חשיבותם – יש להקל כשאבד חלק מהתערובת לתלות שהאיסור הוא שאבד ולהתיר את השאר. ג. חידוש בהלכות קדשים, שהשלב שבו התערובת היתה אסורה לא יצר 'דיחוי' הפוסל אותה עולמית.

חכמים חולקים על היתרו של ר"א, ונחלקו ראשונים במה בדיוק נחלקו. באשר ליסוד הראשון הנ"ל, יש אומרים שחכמים חולקים בו ולדעתם לא נאמר בתורה היתר לבעל מום בתערובת שקולה (רש"י ביומא וסיעתו); ויש אומרים שחכמים מודים לו (מסקנת תוס'); ויש אומרים שהסוגיות חלוקות בדבר (משמע בריטב"א).

באשר ליסוד השני, דעת הראב"ד שחכמים חולקים עליו, ודעת הרמב"ם שאף הם מודים בו, אלא שסייגו אותו למקרה של נפילה מאליה דווקא, או שאין לאומרו בקדשים, מטעמים שונים.

להלכה יש שפסקו כדעת חכמים (רמב"ם וראב"ד ומאירי), ויש שפסקו כר' אליעזר (ר"ן וראב"ה בשם היראים). באשר לקולת ר' אליעזר בהלכות תערובות בכלל, רוב ככל הראשונים פוסקים כן, פרט לראב"ד.

קולת ר' אליעזר נאמרה רק בהקרבת שני אברים. שיטת רוב המפרשים שסייג זה נאמר על העתיד, שהיקל להקריב מכאן והלאה רק שניים יחד, ושיטת הרמב"ם והרא"ה שסייג זה נאמר על העבר, שהיקל רק אם כבר הוקרבו שני אברים. כשהוקרבו כל האברים פרט לאבר אחד, דעת הרא"ה שאף חכמים מתירים להקריבו, והרמב"ם והרשב"א אוסרים.

לגמרי, אלא נקט כשיטתו העקרונית לתלות את הנפילה באיסור.

שיטה בראשונים: הלכה כרבי אליעזר

מצינו ראשונים שפסקו במפורש כר' אליעזר: הר"ן (על הרי"ף בחולין לו,ב) כותב: "דתנן התם: קרב ראש אחד – יקרבו כל הראשין, דברי רבי אליעזר, ואיפסקא הלכתא כוותיה, ואמרינן עלה: לא התיר רבי אליעזר אלא שנים שנים אבל אחת אחת לא"²⁷. ביתר הרחבה כתב זאת הראב"ה (פסחים סי' תיב): "ואף על גב דמוקמינן לרב כרבי אליעזר דאמר אם קרב ראש אחד וכו', ופליגי רבנן עליה, כיון דאמרינן דרב ורבי שמעון בן לקיש סברי כוותיה – הילכתא כוותיה, דהא לא קאמר רב 'לרבי אליעזר', אלא קאמר 'כרבי אליעזר', שמע מינה דסבר כוותיה. ואף על גב דרבי אלעזר בן פדת פסיק בפרק קמא דנדה (ז,ב-ח,א) דאין הלכה כרבי אליעזר אלא בארבע [הלכות בכל הש"ס]... כיון דשמואל פליג התם ואמר: דווקא בסדר טהרות [אין הלכה כר' אליעזר פרט לארבע הלכות] אבל בשאר סדרי איכא טובא, ודרב בהתערובת סבירא ליה כשמואל – הילכתא כוותיה לגבי דרבי אלעזר... וכיון דלאמוראי מסתבר טעמא – הילכתא כוותיה"²⁸. במקום אחר (סי' תטו) כתב זאת בשם "תוספות שהוסיף מורי הרב רבי אליעזר [ממיץ, בעל היראים] בפני הרב רבי חיים כהן": "כיון דכולה סוגיא כוותיה דרבי אליעזר – הילכתא כוותיה". כדעה זו ניתן גם להבין מתוס' כאן (ד"ה הא) בתירוצם הראשון, שכותבים ש"אין לחוש" בכך שנפרש שרב ור' יוחנן ביומא סוברים כר' אליעזר.

סיכום

ר' אליעזר מתיר להקריב תערובת בעלי מומים שחלק ממנה כבר הוקרב בטעות, והיתר זה בנוי על שלושה יסודות: א. חידוש מיוחד בהלכות בעל מום, שמדאורייתא

מערכה קפב. דם שנתערב במים (עז,ב)

מחלוקת הראשונים בהגדרת "מראית דם"

דברי הראשונים בעניין אינם מפורשים לגמרי, חלקם עוסקים ישירות במקרה זה וחלקם ביארו את שיטתם בנידון בפירושה לפיסקה הבאה, על דם שנתערב ביין, ש"רואין אותו כאילו הוא מים".

המפרש כותב: "רואין אותו יין כאילו הוא מים –

המשנה דנה על דם קדשים שנתערב במים, ואומרת: "אם יש בו מראית דם – כשר". כיוצא בזה נאמר במשנה בחולין (פז ע"א) לעניין החובה לכסות דם חיה ועוף שנתערב בו מים: "אם יש בו מראית דם – חייב לכסות". יש להגדיר את המושג "מראית דם": האם הכוונה שהמראה הכללי של התערובת אדום כדם, או שדי בכך שהרואה את התערובת מרגיש שמעורב בה דם?

שלפי גרסה זו אין קושיה מהכלל 'הלכה כר' אליעזר בארבע', שנאמר על ר' אליעזר בן הורקנוס. אולם גרסה זו תמוהה, שהרי בברייתא כאן ולהלן פא,א ר' יהודה דן במחלוקת ר"א וחכמים, ואין זה מתאים לר' אליעזר בן שמוע, בן דורו של ר' יהודה. ועוד, שהגמ' להלן פא,א מקשרת בין ר"א זה לבין ר"א שדיבר עם ר' יהושע בעניין בל תגרע ובל תוסיף. ועוד, שר"א במשנתנו על אברי בעל מום הוא ר"א במשנה

27. וזה שלא כדברי הר"ן קורקוס (הל' תרומות טו,א), שהביא חבל ראשונים שפסקו את הקולא בנפילה, ובהם הר"ן בע"ז ע"א, וכתב: "ובודאי שאין דעתן לומר שנפסקו כר' אליעזר, דהא רבים פליגי עליה ולא אשכחן דפסקו כוותיה בהדיא".

28. הראב"ה מוסיף: "ותו דאיכא ספרים דגרסי בזבחים 'רב דאמר כרבי אלעזר' ובמתניתין גרסי 'רבי אלעזר אומר אם קרב וכו', והיינו רבי אלעזר בן שמוע", כלומר,

לעומת שיטת ראשונים זו, כותבים תוס' (ד"ה רואין):
 "ד'אם יש בו מראית דם' דקתני היינו מראית דם גמור, ולא
 חזותא בעלמא". הגדרה זו מחמירה יותר, שאין הדם כשר
 לזריקה אלא אם כן לכלל התערובת גוון אדום חזק ממש
 כדם.

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ב,כב) פוסק: "... אומדין
 אותן אילו היו מים, אם ראוין לבטל דם שבמזרק עד שלא
 יהיו מראיו מראה דם – הרי זה לא יזה ממנו". מאריכות
 הלשון (שלא כתב: "עד שלא יראה הדם") משתמע שצריך
 שלכלל התערובת יהיה מראה דם. וכך מפורש בפירושו
 למשנתנו (ח,ו): "אם נפל מן היין או מדם חולין על דם
 הקדשים הוזה שיעור מועט עד כדי שאילו היה מים היה
 נשאר הכל אדום כמראה הדם – הרי זה כשר" (וראה
 בהערת הרב קאפח על אתר).

שורש המחלוקת

השיטה שמסתפקת בכך שהדם ניכר במים, מדמה זאת
 כנראה לדין נותן טעם. לשון רבא (עט,א): "אמור רבנן
 בטעמא... ואמור רבנן בחזותא... היכא דאיכא חזותא –
 במראה". מן הדברים משתמע שקיימת הקבלה עקרונית בין
 תערובת מזון לבין תערובת חומרים נותני צבע, וההבדל
 נעוץ רק בשאלה איזה חוש מחושי האדם יסייע לבדיקת
 קיומו של המיעוט. בתערובת מזון די בכך שהטועם את
 התערובת חש בקיומו של המיעוט, ואין צורך שטעמו של
 המיעוט יהיה הטעם השולט והעיקרי בתערובת⁴, ולכן סתם
 "נותן טעם" הוא אחד בשישים (רש"י חולין פט,ב ד"ה אם יש
 בו: "שיערו חכמים בשישים כל נותן טעם סתם"). ממילא,
 ההקבלה ל"חזותא" מובנה, שדי בכך שהרואה את המים
 ירגיש שמעורב בהן דם כדי שנאמר שאיננו בטל, ולשם כך
 די באחוז קטן של דם.

השיטה המחמירה בגדר ה"מראית" ודורשת שהמראה
 הכללי יהיה כדם ניתנת לשתי הבנות: האחת – ביסודו של
 דבר דעתה כתפיסה הקודמת, שדי בכך שנכיר שבתערובת
 זו קיים דם. אלא שלשם כך לא די שהמים יהיו בלתי
 שקופים והרואה אותם ידע שהתערב בהם חומר כלשהו.
 בנתינת טעם יש צורך שהטועם יחוש שקיים כאן אותו
 מאכל מסוים שהוא הנותן את הטעם השונה⁵, ואף כאן,

ואומדין אם היה דם שנתערב כאן ניכר במים הללו כשר
 לזריקה". מלשון זו נראה כאפשרות השניה, שדי בכך שהדם
 המעורב לא נתעלם מן העין, אלא מציאותו ניכרת¹. וכן
 ברש"י כתב יד [השלם]: "רואין אותו... ואם היה מראה
 אדמומית של דם הכשר ניכר בהן כשר, ואף על פי שדם
 הפסול מרובה עליו הרבה"². ובהלכות גדולות (סי' סט,
 הלכות כיסוי הדם): "ואילו מאן דשחט ואיערב ההוא דמא
 במיא, אי אית חזותא דדמא חייב לכסות. ואי איערב
 בחמרא, חזינן: אילו חזאי חמרא כי מיא הוה ידיעה חזיתא
 דדמא בגויה [היה ידוע מראה הדם בתוכן] מיחייב לכסות,
 ואי לא פטור". ובמאירי (חולין פז,ב): "ואם נראה לנו
 שמראה הדם היה נהפך ללבן בשיעור מים כיון זה פטור
 מלכסות" (נראה שה"לבן" כאן פירושו: חסר צבע, שקוף,
 כמים רגילים).

הדברים מפורשים יותר בתשב"ץ (ח"א סי' כט), הדין על
 תערובת יין במים ומדמה זאת ל"מראית דם" בסוגיין, וכתב:
 "כי אפילו בפחות מעשירית השיעור הוא משתנה מראהו",
 כלומר, די בכך שהיין יהיה עשירית כדי לשנות את מראה
 המים, ובכך הדם נחשב כקיים³. וכן ברדב"ז (הל' שחיטה
 יד,ו, לעניין כיסוי הדם): "ואמור רבנן בששים ואמור רבנן
 בחזותא, הילכך אפילו נתערב ביותר מששים, אם יש בו
 מראה דם – חייב לכסות".

מים שיש בהם רושם דם. שיטת כמה מפרשים, ובהם התשב"ץ, שדי
 בכך שהרואה את המים ירגיש שמעורב בהם דם כדי להחשיבו כ"יש
 בו מראית דם". לשיטה זו, הדם כשר לזריקה אפילו אם הוא פחות
 מעשירית (תשב"ץ), או אפילו פחות מאחד מששים (רדב"ז).

הקודמת על אברי חטאת (עיין רש"י עז,א ד"ה מתני'), והוא ר"א בן הורקנוס, עיין
 במערכה הקודמת הערה 1.

1. וכן בד"ה רואין אותו; אך בד"ה לפי שאין דיחוי במצוות: "וכי נפל עד שהפכו
 מים למראה דם חוזר ונראה לכיסוי" משמע להיפך, והשווה ללשון רש"י כת"י השלם:
 "כי הדר נפל טיף טיף עד שמראית דם ניכר מצטרפות הראשונות להיות דם".

2. הועתק גם בפסקי הרי"ד. עיין גם עח,א ד"ה הא דרביה: "שמראה המועט ניכר
 ברוב"; עח,ב ד"ה והטבילו: "כל זמן שאדמומית שלו ניכרת לא בטיל במים... עד
 שירבו... להפקיע כל מראה היין הימנו"; מנחות כב,א ד"ה רואין אותו כאילו הוא
 מים: "ואם היה מים והיה מראית הדם ניכר ביניהם כשר"; וכיוצא בזה בחולין פז,א
 ד"ה רואין אותו ושם עמ' ב ד"ה כאילו הוא מים, ולעומת זאת שם ד"ה אינו כן.

3. התשב"ץ שם מתלבט האם לבדוק את הרוב, האם השתנה מראהו מחמת

המיעוט, או לבדוק את המיעוט, האם השתנה מראהו מחמת הרוב, ואין כאן המקום
 לדון בתשובתו. על כל פנים, ברור מדבריו ששינוי המראה המדובר אין פירושו שכלל
 הנוזל נראה דומה למיעוט, אלא שמורגש בכלל הנוזל שיש בו משהו מן המיעוט.

4. כך משמעות הלשון "אם יש בה טעם דגן" בגמ' עח,א, וכן במקומות רבים. ולשון
 הרמב"ם בפירושו המשנה (חולין ז,ד): "אמרו 'כבשר בלפת' רוצה לומר שיתן בו טעם
 כל שהוא שיורגש בחוש הטעם, כמו שיורגש לאדם הלפת המבושל בבשר בעת
 שטועמו, ומבחין בינו לבין המבושל בלי בשר". ובהל' מאכלות אסורות טו,ב: "חלב
 הכליות שנפל לתוך הגריסין ונמוח הכל, טועמין את הגריסין: אם לא נמצא בהן טעם
 חלב – הרי אלו מותרין".

5. בדוגמא הנ"ל על בשר בלפת, לא די שהטועם את הלפת ידע שהוסיפו לה משהו,
 אלא צריך שירגיש שהוסיפו לה בשר.

כב,א) לומדת מכאן כלל, ש"עולין", כלומר, קרבנות העולים למזבח, אין מבטלין זה את זה (לדעת חכמים; ור' יהודה למד מכאן שמין במינו אינו בטל). ויש לתמוה: הרי ביחס הכמותי בין דם שעיר לדם פר, אילו היינו רואים את דם הפר כמים (כדין "רואין אותו כאילו הוא מים") – היה דם השעיר ניכר בו, ואם כן מה הראיה שקיים דין מיוחד בקדשים שאינם מבטלים זה את זה?! על כך משיבים תוס', שלא די בכך שדם השעיר יהיה ניכר, אלא שלכלל התערובת יהיה מראה של דם, וכשנחשיב את דם הפר המרובה כאילו הוא מים – לא יהיה להם מראה דם.

תוס' מנסחים את הראיה באופנים שונים: לשונם כאן: "דפעמים שהוא כל כך רבה, דאי הוי דם הפר מים – משתנה מראית דם השעיר עד שנעשה דיהה ופסול". בתוס' המקביל בחולין (פז,א ד"ה רואין) הלשון: "דאם דם הפר היה מים – לא יהיה בדם השעיר מראית דם גמור, אלא יהיה דיהה מראהו ובטל" (וכיוצא בזה במנחות כב,א ד"ה אם). על פי אומדן משוער, כמות דם הנפש בפר בן שנתיים (כנדרש ביום הכיפורים) היא בערך פי שלוש מזה של שעיר בן שנתו⁷. תוס' כאן סוברים שביחס זה עדיין קיים "מראה דם גמור", ורק בפער גדול יותר בין הדם למים מתבטל מראה הדם, ואילו תוס' בחולין סוברים שביחס הרגיל בין פר לשעיר כבר אין "מראה דם גמור"⁸.

יש שיישבו את קושיית תוס' באופן אחר, מדוע לא שייך לומר "רואין" בתערובת דם פר ושעיר⁹, ולדבריהם אין להוכיח מהיחס בין דם פר לדם שעיר לענייננו.

צריך שהרואה (שלא ראה לפני כן מה אירע לדם) ידע שהחומר שנתערב הוא דם. לשם כך נצרכת אדמומית רבה של המים, כצבע דם ממש, כדי שיוודע שאין זה צבע אדום מסוג אחר. אם כן, העיקרון שווה בנתינת טעם ובנתינת מראה, אלא שהיישום שונה, מפני שיש הבדל בין שני החושים הללו: חוש הטעם דק יותר ומבחין יותר, ואילו חוש הראיה איננו מבחין ומזהה את הדם עד שיהיה בו מראה דם ממש.

הבנה שנייה בשיטה זו – יש הבדל מהותי בין הלכות נתינת טעם לבין הלכות "חזותא". דיני נתינת טעם נאמרו באיסורין, שאסרה התורה לאכול דברים מסוימים, ודי בכך שטעמם מורגש כדי לאסור זאת. לעומת זאת בהלכות "חזותא" אנו עוסקים בחפצי מצוה, ועלינו להגדיר האם כלל החפץ שלפנינו הוא החפץ שעליו דיברה התורה. לשם כך, לא די שהמיעוט עודנו קיים ולא בטל (שלזה אכן די בתערובת קלושה), אלא צריך שהסך הכל של הנוזל יקרא "דם", ולשם כך הכרח שמראהו יהיה השולט והעיקרי בתערובת⁶.

מראה דם גמור. לדעת תוספות רק אם הדם שומר על צבע כעין זה – הוא נחשב כקיים. נחלקו אחרונים האם הדבר אפשרי בתערובת של מחצה על מחצה.

ראיות לשיטות השונות

תוס' מביאים שתי ראיות לשיטתם:

א. נאמר בתורה: "ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב" (ויקרא טז,יח), ומכאן שלמרות שדם הפר ודם השעיר מעורבים זה בזה – דם השעיר המועט איננו בטל בדם הפר המרובה. הגמ' (להלן פא,א ומנחות

דם הפר ודם השעיר. מימין נראה מזרק המוכן במכון המקדש ומיועד לדם הפר (מכיל כחמישה ליטרים), ומשמאל מזרק המיועד לדם השעיר (מכיל כשני ליטרים). לדעת תוספות, כאשר נתערבו דם הפר והשעיר, אילו דם הפר היה מים – יתכן שבדם השעיר לא היתה "מראית דם".

ב. תוס' בחולין (פז,א ד"ה רואין) מוכיחים זאת מלשון הברייתא (עח,ב): "רואין אותו כאילו הוא יין אדום, אם דיהה מראהו כשר". משמעות לשון זו, שאין צורך בהעלמות המראה כליל, אלא די בכך שיהיה דהוי ולא כצבע יין

ברוב" בעלמא הוא כשהרוב לפחות כפול מהמיעוט (עיין אנצ"ת ערך ביטול ברוב: כמות הרוב) – מוכח שיש בדם הפר לפחות פי שניים מדם השעיר.

8. בעל 'נימוקי חיים' (להלן עט,ב) כותב שדי ברוב מים כדי שמראית הדם לא תהיה ניכרת, והחולק על כך הרי זה "נגד החוש", כלשונו. ברור שתוס' כאן, על כל פנים, לא תפסו כך. ובשפת אמת כתב לגמרי להיפך, שאם הדם והמים מחצה על מחצה לעולם לא ישתנה מראהו, וההליכה אחר המראה נאמרה רק כחידוש לקולא, שאינו בטל ברוב.

9. עיין במערכה הבאה, הערה 20.

6. בחתם סופר (חולין פז,א) עמד בשאלה: מה המקור מדאורייתא לדין זה שמיעוט דם אינו בטל כשיש בו חזותא? בשלמא אם היינו אומרים שדי בכך שהוא ניכר ולכן אינו מתבטל – היה אפשר לומר שהדבר נלמד מהדין שנותן טעם אינו בטל, אבל אם בעינינו שייראה ממש כדם – מנלן ללכת אחר המראה כנגד הרוב? והציע מקור אפשרי מהפסוק על ציפורי מצורה, שדם הציפור השחווה ניתן במים החיים ובכל זאת נקרא "דם ציפור", ומדובר בדם בשיעור ניכר (סוטה טז,ב ותוס' שם ד"ה מביא).

7. כך שמענו מפי שוחטים, כהערכה כללית ביותר (ובהסתייגות, שכנראה הפרים בימינו גדולים בדרך כלל מאלה שהיו בעבר). לשיטת הראשונים הסוברים ש"ביטול

כיסוי דם חיה ועוף). נראה שהדבר נובע מהקושי להגדיר בבירור את הדברים ולדייק בשיטות הראשונים לכאן ולכאן. בשולחן ערוך בהלכות כיסוי הדם (יו"ד סי' כח,יב) סתם וכתב: "אם יש בו מראה דם – חייב לכסות". כמה אחרונים הבינו מסתימת לשונו שדי בכך שהדם ניכר, ואין צורך ב"מראה דם גמור" כשיטת תוס'.¹²

בשור"ת נפש חיה (יו"ד סי' צג) הוכיח עוד מדברי כמה פוסקים שלא נקטו כתוס', מהמובא ברמ"א (סי' כח סעיף כא): "ואם הוא הולך במדבר או בספינה [ואין לו עפר לכסות]... תקינו ליה רבנן לשחוט ולמצה הדם בבגד או בסנדל, ומברך, וכשיגיע למקום עפר יכבס הבגד או הסנדל שיצא הדם, ומכסהו בלא ברכה". מקור הדברים בראב"ן (חולין סי' רפו-רפז) ובאור זרוע (הל' כיסוי הדם סי' שצו) בשם הגאונים, ופירוש הדברים, שכיסוי הדם יתקיים רק לאחר יציאתו בכיבוס, למרות שהברכה נאמרת כבר בשעת ההבלעה בבגד.¹³ והרי לצורך כיבוס הדם מן הבגד יש לתת מים רבים, במידה כזו שלא יתכן שלתערובת יהיה מראה דם ממש, ומכאן שדי ברושם דם במים.¹⁴

בערוך השולחן העתיד (סי' קכח,יא) הביא בפשטות את דעת תוס' שבעיני מראה דם גמור.

שיטת התוספתא: אומדן המראה – כיון במים

בתוספתא (פ"ח ה"ו) נאמר: "דם שנתערב במים – רואין אותו כאילו הן יין; נתערב ביין – רואין אותו כאילו הם מים. נתערב בדם בהמה או בדם החיה – רואין אותו כאילו הן יין במים, אם בטלו מראיו – פסול, ואם לאו – כשר". וכן בהמשך לגבי תערובת בדם פסולין: "אומרים לו שלא יתן, ואם נתן רואין אותו כאילו הוא יין במים, אם בטלו מראיו – פסול, ואם לאו – כשר".

כיוצא בזה שנינו בתוספתא בטהרות (פ"ה הל' א-ב, הובאה בחלקה בתוס' ע"ב ד"ה הא דרביה) לגבי תערובת משקים טמאים בטהורים: "דם טמא שנתערב בדם טהור... וחכמים אומרים: רואין אותו כאילו יין במים, אם בטל

אדום.¹⁰ לשיטת הראשונים הנ"ל יש ליישב, שדהיית המראה פירושה שהיין איבד את צבעו האדום ונעשה לבן. אם כן, ניתן לומר שכדי שנחשיב את דם הקרבן צריך שהמים יהיו אדומים (ולא צבע ורדרד גרידא), אבל אין צורך שאדמומיתם תהיה חזקה כדם.

ג. סיוע לשיטת תוס' מהגמ' להלן (ע"ב), שם אומר רב פפא שנחלקו תנאים האם "דם התמצית מצוי לרבות על דם הנפש". ריבוי זה פירושו שדם הנפש יתבטל ולא יהיה בו אפילו מראית דם, ומשמע שלא די באחוז קטן כדי להכשירו. לאורך גיסא, קיימת ראייה חזקה לשיטה המקילה. בגמ' בחולין (פז,ב) מובא מאמרו של שמואל: "כל מראה אדמומית – מכפרין, ומכשירין, וחייבין בכיסוי". הגמ' מפרשת תחילה שכוונתו לתערובת דם במים, ותמדה: "מאי קמשמע לן? מכפרין תנינא, חייבין בכיסוי תנינא", דהיינו המשניות המקבילות בזבחים ובחולין על תערובת דם במים. ומיישבת הגמ', שהחידוש בדבריו הוא בעניין ההכשר לטומאה (עיי' שם ביאור הדבר, מהו המקרה שבו המים עצמם אינם ראויים להכשיר אלא רק מחמת הדם המערב בהם). או שאין כוונתו לתערובת דם במים, אלא ל"צללתא דדמא", דם צלול הנראה כמים. מן הפירוש השני למאמר זה ברור שלא מדובר ב"מראה דם גמור", ומשמע שגם על פי הפירוש הראשון בכך מדובר, הרי שבתערובת דם ומים די באדמומית מסוימת.¹¹ זהו גם המובן במאמר אחר של שמואל עצמו (חולין קיב,א): "אין מניחין כלי תחת בשר [הנצלה] עד שיכלה כל מראה אדמומית שבו", כלומר, עד שהנוזל היוצא ממנו לא יהיה אדום כלל.

פסק ההלכה

בדרך כלל, מחלוקת ראשונים נידונות במפורש בספרי הפוסקים, וההכרעה נעשית על פי רוב דעות, או על פי העדיפות בפשט הגמרא או הסברה. בנדון דידן לא מצינו בגדולי האחרונים דיון מפורש בעניין זה, לא על עצם מחלוקת הראשונים ולא כל שכן על ההכרעה בה (למרות שיש לשאלה זו השלכה למעשה גם בזמן החורבן, בדיני

10. השווה ללשון המשנה בניה פ"ט מ"ו: "עבר או שדיה", ובתוספתא בנה פ"ט ה"ז: "דם הנדה – אדום, דם הבתולים – דיהה".

11. בקרן אורה (סוטה טז,ב) ובשור"ת נפש חיה (יו"ד סי' צג) הקשו מגמ' זו על תוס'. בתורת חיים בחולין שם כתב ש"מראה אדמומית משמע שהוא אדמומית שנוטה קצת למראית אודם" (כפי שמקובל להשתמש במושג "אדמומית" בשפת ימינו, שהכוונה לסומק קל), אבל נדחק לפרש, שעל פי ההבנה הראשונה בסוגיה, שמדובר בתערובת דם במים, כוונת שמואל למראה דם גמור.

12. פרי מגדים יו"ד סי' ק משבצות זהב סק"א; קרן אורה סוטה טז,ב; אבני נזר יו"ד סי' רפא אותיות ה-ח, עיי' שם ביאורו למה סברת תוס' נדחתה מהלכה; שר"ת נפש חיה יו"ד סי' צג.

13. בפמ"ג שם כתב, כדי ליישב קושיית תוס' מהדרשה מ"ולקח מדם הפר ומדם השעיר", שבעלמא די בכך שהדם יהיה ניכר ומורגש כדי שלא יתבטל, אבל מכיוון שנאמר "דם הפר", דהיינו, הדם כפי שיצא מצוואר הפר – עליו להיות דם כצורתו ממש, ולכן יכלה הגמ' להוכיח מכך שאינו בטל שעולין אינו מבטלן זה את זה. לעומת זאת בכיסוי הדם לא נאמר "דם החיה" וכדומה, ולכן די בכך שיהיה ניכר במים. מדבריו משמע, שגם אם בכיסוי הדם נקטו הפוסקים כשיטה הממעיטה באיכות הדם – בקרבנות יש להחמיר כדעת תוס' (שהרי בכל החטאות הפנימיות

נאמר "דם הפר", ומן הסתם כל הקרבנות למדים זה מזה. גם יש לדון על הלשון "דם השלמים", "דם האשם", האם יש ללמוד ממנה כנ"ל). אך יש לתמוה, הרי לשון המשנה בזבחים ובחולין זהה לגמרי, וגם מימרת שמואל: "כל מראה אדמומית מכפרין וחייבין בכיסוי", ואיך אפשר לחלק ביניהם?

13. הבלעת הדם בבגד איננה בגדר כיסוי, שהרי אין כיסוי אלא בעפר, כמפורש בתורה, אלא שזוהי הכנה לכיסוי, וכשיגיע למקום שיש עפר ויכבס את הבגד – יצא הדם עם מי הכביסה ואז יכסנו וישלים מצותו. הברכה תיאמר כבר בשעת הבלעת הדם בבגד ולא בשעת הכיסוי בעפר, כשם שמברכים על ביעור החמץ בשעת הבדיקה, הנעשית כהכנה לביעור חמץ, ולא בשעת הביעור עצמו (רמ"א בדרכי משה).

14. אמנם רבים מהפוסקים ערערו על היתר זה מצדדים שונים (עיי' בית יוסף שם וט"ז ס"ק יז), אבל לא אמרו שאי אפשר ללל לקיים מצות כיסוי בדם המתכבס. אכן, בלבוש (שם סעיף כד) העיר במפורש על נקודה זו: "וגם אחר כך כשיכבס הבגד, דהתם כבר כלה הדם, ועיקרם הם מים. ואפשר לומר שאם המים מתאדמין בכביסה צריך לברך בשעת כיסוי שאחר הכביסה, דהא דם שנתערב במים אם יש בו מראית דם חייב לכסות ולברך". נראה מלשונו שסבר שבכיבוס האדמומית קלושה מאד, והדם אינו ניכר כלל, ואחר כך כתב שאם המים מאדימים, לאו דווקא ממש כדם, נתייבו בכיסוי.

ראשון בטל¹⁸. יש בזה קושי, שכן בפשטות נפל דם לתוך מים היינו מן המזרק, ובכל זאת "ראשון ראשון בטל". עוד יש לשאול: לשון המשנה "דם שנתערב במים" משמעה שהדם נפל לתוך מים, ונמצא שר' יוחנן נדחק להעמיד את המשנה שלא כפשטה, שהמים הם שנפלו לתוך הדם, ולדברי תוס' היה לו לומר ביתר פשטות: לא שנו אלא שנשפך מן המזרק, אבל נשפך מכלי קטן – ראשון ראשון בטל.

פי חבית. לדעת תוספות, דין "קמא קמא בטיל" לא נאמר בשפיכה מכלי רחב מקוטר פי חבית בינונית (על קוטרו הצר של פי החבית יש ללמוד ממקוואות פ"ב מ"ז).

בניגוד לדעת תוס', הר"ן (על הרי"ף בעבודה זרה עג,א, מובא בש"ך יו"ד סי' קלד סק"ה) סובר שאין הבדל ברוחב הכלים, אלא בתפקידם ובנסיבות העניין: "דהיאך נתן דבריו לשיעורין, איזה כלי יקרא 'נפיש עמודיה' ואיזה כלי לא, ואין מדת חכמים לתת דבריהם לשיעורין בכיוצא בזה. ונראה לי דהכי תריצתא דמילתא, שמפני שנהגו לערות יין לבור על ידי חבית גדולה, כיון שסוף היין שבחבית לירד על ידי כלי זה, ודרכו בכך – אי אפשר לומר בו ראשון ראשון בטל, שכל שעומד ליפול ולהתערב – חשבינן ליה כמעורב כבר; מה שאין כן בצרצור קטן, שמפני שאין דרך לערות בכלי כיוצא בו לבור – אין אנו רואין כנפול וכמעורב אלא מה שירד כבר, משום הכי אמרינן בכל כלי כיוצא בו ראשון ראשון בטל". לדעתו "נפיש עמודיה" איננו הסיבה הישירה לכך שהיין לא בטל, אלא זהו טעם לכך שדרך לשפוך בה, ולכן היין לא בטל. וקדמו ביסוד זה בעל הרוקח (הלכות מקוה, סי'

מראיו – טהור, ואם לאו – טמא. רוק טמא שנתערב ברוק טהור... וחכמים אומרים: רואין אותו כאילו הוא (מים) [גר"א: יין במים], אם בטל מראהו – טהור, אם לאו – טמא... מי רגלים שנתערבו ביין – רואין אותן כאילו הן מים; נתערבו במים – רואין אותו כאילו הן (מים) [גר"א: יין]; נתערבו במי רגלים אחרים – רואין אותו כאילו יין במים, אם בטל מראהו – טהורין, אם לאו – טמאין".

הוי אומר: מדידת המראה איננה נעשית על פי הנוזל המסוים שבו מדובר, אלא על פי היחס בין יין למים. כשאחד מן המעורבים הוא יין – יש לראות את שכנגדו כאילו הוא מים, וכן להיפך¹⁵. וכששני המעורבים אינם יין ומים – יש לראות את שניהם כיון במים.

ניתן לשער, שקבעו חכמים את הדבר כך כי יש קושי להשיג דם חדש ולערבו במים (בפרט במקדש, הרי אי אפשר לערב דמו של קרבן אחר במים, וגם לא לשחוט חולין בעזרה), ולכן אמדו את כל מיני המשקים בדבר המסור ביד כל אדם ודרך לערבו, והוא תערובת יין במים, ואם המינון הוא כזה שהיין ידהה – יש לשער שהוא הדין בדם.

בחסדי דוד (בזבחים ובטהרות) פירש יתירה מזו, ש"יין במים" בא להגדיר את היחס הכמותי המדויק בין הדברים. במזיגת יין מקובל שרבע מהתערובת הוא יין ושלושה רבעים מים (שבת עז,א), וכן בכל אלה, אם המיעוט הוא רבע – הרי הוא כקיים, ואם פחות מכך – בטל¹⁶.

הרמב"ם הביא להלכה את משנתנו כלשונה, ונראה שהיין שהתוספתא חולקת עליה, ואין הלכה כמותה¹⁷.

כשהדם נשפך לתוך המים

ר' יוחנן מעמיד את משנתנו במים שנפלו לתוך דם, אבל כשהדם נפל לתוך המים – "ראשון ראשון בטל", ואינו חוזר להכשרו כשנצטרף אליו שאר הדם, מחמת דין דיחוי. וכך פוסק הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ב,כב): "דם שנפל לתוך המים או לתוך דמי חולין – לא יזה ממנו, ואם היזה – פסול".

תוס' (ד"ה רואין) מחדשים, שאם שפך הרבה בבת אחת – אין לומר "ראשון ראשון בטל", וכתבו שהדבר תלוי ברוחב הכלי שממנו הוא שופך, ואם הוא שופך מן המזרק, שדרכו להיות רחב יותר מ"פי חבית" – אין אומרים "ראשון

15. אך יוצא דין תמוה, שבתערובת דם ביין יצטרך הדם, הנחשב כאילו הוא מים, לבטל את מראה היין, במקום שהיין יצטרך לבטל את מראה הדם (תמה על כך בקרו אורה על תוס' עתב ד"ה הא).

16. בפירושו לטהרות כתב שדין זה נוהג דווקא בתערובת מין במינו, ובשאינו מינו די ברושם כלשהו כדי לאסור, דומיא דנותן טעם באיסורין, אולם בפירושו לזבחים כתב זאת אף לגבי מין בשאינו מינו, ואפילו לדעת תוס' המצריכים מראה דם גמור (וכיוצא בזה בחזון יחזקאל).

17. עוד משמע כן מפירושו לטהרות פ"ד מ"ה, שם הביא הרמב"ם את התוספתא על כך שתערובת מי רגלים במי רגלים נמדדת כיון במים, ומיד לאחר מכן פירש את המשנה שם, על תערובת מי רגלי אדם בכמות זהה של מי רגלי בהמה, שיש ספק האם בטלו מראיו או לא, ולכאורה זה נגד התוספתא שהביא לפני כן, וכן פסק בהל'

מטמאי משכב ומושב בו, והל' שאר אבות הטומאות יג,ג.

18. בגמ' בעבודה זרה עג,א נחלקו אמוראים במערה מחבית לבור, האם אומרים בו ראשון ראשון בטל, או שדווקא במערה מ"צרצור קטן" אומרים כך. וביארו תוס' שם (ד"ה ודוקא) וכאן, שביותר מפי חבית – הכל מודים שאין אומרים "ראשון ראשון בטל". בכך תירצו את השאלה, מדוע בדם הפר הנשפך לדם השעיר לא שייך לומר קמא קמא בטיל (וההוה-אמינא לביטול היא שדם הפר המרובה יבטל את דם השעיר המועט), כי פי המזרק רחב מפי החבית (לחביות בזמן חז"ל היה פה צר).

להלכה פסקו הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות טז,כח) והשולחן ערוך (יו"ד סי' קלד ס"ג) שבפי חבית לא אמרינן קמא קמא בטיל. דעת הרא"ש (ע"ז פ"ה סי' כח) שאפילו בחבית קמא קמא בטיל, וטעמו שיש ללכת אחרי המיקל בדברי סופרים, וטעם זה לא שייך בנדון דידן.

מראה דם גמור (תוס') ועל כל פנים מראה כללי אדום (רמב"ם). כמה אחרונים פירשו את דברי השולחן ערוך (בהלכות כיוסי הדם) כשיטה הראשונה, והוכיחו כן מגמ' בחולין (ק"ן אורה, נפש חיה, ועוד), ובערוך השולחן נקט כדעת תוס'. בתוספתא שיטה מחודשת, שכל תערובת משקים נמדדת כאילו היתה יין במים.

כשהדם הוא שנפל לתוך המים – נפסל, אפילו אם יש בו מראית דם, מפני ש"ראשון ראשון בטל", וכשחזר למראית דם – כבר חל פסול דיחוי בדם שנפל בתחילה. תוס' סוברים שאם שפך את הדם מכלי רחב, כגון מזרק, הדם אינו בטל, ונראה שהר"ן חולק בדבר.

שעח): "נקוט כלל זה בידך: דבר שדרכה בכך – לא שייך למימר ראשון ראשון בטל". לשיטתם, מסתבר שבשפיכת דם הקדשים לתוך מים, או מים לתוך הדם, שאין דרכו בכך – בכל מקרה "ראשון ראשון בטל"¹⁹.

סיכום

כשנתערבו מים בדם הקדשים הרי הוא כשר כל עוד יש בו "מראית דם". מדברי כמה ראשונים נראה שדי בכך שהדם שינה את מראה המים והרואה אותם מרגיש שמעורב בהם דם (רש"י, מאירי, ועוד), ולצורך זה די בפחות מעשרה אחוזים (תשב"ץ). לעומתם, יש סוברים שנדרש

מערכה קפג. דם קדשים שנתערב ביין או בדם חולין (עז,ב-עט,א)

לזורקו על המזבח? שאלה זו תידון במערכה הבאה.

שיטת ריש לקיש

הגמ' מביאה את דברי ריש לקיש שאיסורין מבטלין זה את זה, ומפרשת שמדובר בתערובת מין במינו, כגון בשר פיגול בבשר נותר, וכך האוכל את אחד האיסורים אינו מרגיש בטעמו של האיסור השני הבלוע בו, אבל בתערובת מין בשאינו מינו, בה מורגש הטעם – אינו בטל².

על כך שואלת הגמ' מדין "רואין" במשנתנו, ממנו יש ללמוד שגם דברים השווים במראה אינם בטלים ברוב גרידא, אלא אנו מחשיבים אותם כבעלי מראה שונה ובודקים האם מראהו של המיעוט יתבטל, וכך ראוי לומר גם בתערובת מאכלי איסור, שנחשיב אותם כבעלי טעם שונה ונבחן האם המיעוט יתן טעם!

הגמ' משיבה שדין זה שנוי במחלוקת תנאים, כפי שמצאנו בבביתא על טבילת דלי שיש בו יין לבן או חלב, שלדעת תנא קמא די ברוב מים על מנת לבטל את המשקה הלבן ולהחשיבו כמלא מים וראוי לטבילה, ואילו ר' יהודה אומר "רואין", כדברי משנתנו, וריש לקיש סובר כתנא קמא (רש"י ד"ה תנאי היא: "דרבנן פליגי עליה דר' יהודה וכוותיהו קיימינן"³).

"רואין" כלל? הרי חילוק גדול בין שני העניינים: במשנה מדובר בדם, שצבעו בולט ובכוחו להשפיע ממראהו על התערובת, אלא שבמקרה זה גם הדבר שבו נתערב, היין, הינו בעל צבע חזק, ורק משום כך אינו משפיע עליו, ולכן אומרים "רואין" כאילו היין הוא מים, ואז יבוא לידי ביטוי כוחו של הדם להשפיע. וכמו כן בתערובת איסורים שעליה מדבר ריש לקיש, יש בכוחו של כל איסור לתת טעם, אלא שהטעם לא יורגש בשני מפני שגם בו יש טעם. לעומת זאת במקרה מדובר בתערובת של שני דברים חסרי צבע, ובזה סובר תנא קמא שלא שייך לומר "רואין" ולהעצים את כוחו של החלב כאילו היה יין (ולדעת ר' יהודה אפילו בכחאי גוונא אומרים "רואין").

נראה ליישב את קושייתו כך: דין "רואין" אינו נובע מכך שהמיעוט ניכר וחזק מדי מכדי להתבטל ברוב. יסודו של דין "רואין" נעוץ בכך שאין בין הרוב למיעוט ניגוד המאפשר ביטול ברוב (ראה הלן בהרחבה בשם החמדת דניאל), ולכן נותר לנו רק לבדוק האם המיעוט נחשב כקיים במציאות, או שמא הוא בטל לגמרי. לפיכך, לדעה הסוברת "רואין" לא שייך שמים וחלב יתבטלו ברוב זה בזה, כי אין ניגוד דינים ביניהם.

נאמר במשנה: "נתערב [דם הקרבן] ביין – רואין אותו כאילו הוא מים. נתערב בדם בהמה או בדם חיה – רואין אותו כאילו הוא מים". פירוש: אנו מחשיבים את היין או את דם הבהמה והחיה! כאילו היה מים, ואילו היה דם הקרבן ניכר בו – הרי זה כשר. דין דומה נאמר במשנה בחולין (פז,א) לגבי דם חיה ועוף הטעון כיוסי.

דין זה של "רואין" יש בו חידוש רב. בדרך כלל, בתערובת חומרים שונים שהאחד אסור והשני מותר, או האחד כשר והשני פסול למצוה כלשהי, אנו הולכים אחר הרוב, אלא אם כן המיעוט ניכר בטעמו או במראהו. כאן מתחדש, שגם כאשר הדם הכשר הוא מיעוט, ואף אינו ניכר בתערובת מפני שהרוב שסביבו נראה כמוהו – בכל זאת אינו בטל, וזאת אף לקולא בדין תורה!

יש לברר, אפוא, את גבולותיו של דין "רואין", באיזה מקרים נאמר ובאיזה לא, ומהי הכרעת ההלכה בדין זה.

סוגיה זו מורכבת מאד, ובמפרשים מצאנו דעות רבות בהסברת החילוקים השונים בין הדינים והדוגמאות שהובאו בה, ונביא את עיקרי הדברים.

נקודה נוספת שיש לדון בה היא: גם אם הדם הכשר לא בטל במיעוטו, הרי גם דם החיה לא בטל, ומהי ההצדקה

19. וגם קושיית תוס' בהערה הקודמת מדם הפר והשעיר מיושבת בשופי, שמכיוון שדרכו ומצותו להישפך לדם השעיר – לא שייך לומר "קמא קמא בטיל". כעין זה כתב במקדש דוד (סי' לג, ד"ה הקשו התוס'), שמכיוון שבידו לשפוך עוד וגם מצוה לעשות כן – אין פה דיחוי (על פי תוס' לעיל לד, ד"ה כל שבידו), ואילו בתערובת דם ומים אין מצוה להוסיף על הדם כדי להכשיר את התערובת.

היה מקום לפרש כדעת הר"ן גם את סתימת הרמב"ם, שלא חילק כאן בין הכלים כפי שחילק בהל' מאכלות אסורות (טז,כח), אבל מלשונו שם "מפני שהעמוד היורד מפי החבית גדול" נראה כשיטת תוס'.

1. בשטמ"ק במנחות כב,א אות ה פירוש אחר, ש"חיה" היינו דם הקזה היוצא מן הבהמה בחייה.

2. ר' אלעזר חולק על ריש לקיש בעניין ביטול איסורין, כמבואר בגמ' עט,א, אבל מחלוקתו אינה נוגעת לדין "רואין".

3. בשפת אמת תמה, מה הראיה שתנא קמא חולק על משנתנו וסובר שלא אומרים